# TEŞKİLÂT-I MAHSÛSA'NIN DOĞU AFRİKA FAALİYETLERİ

## BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA SUDAN, HABEŞİSTAN, SOMALİ

TUĞRUL OĞUZHAN YILMAZ

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1719
KÜLTÜR SERİSİ: 963

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-605-155-759-5

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

**Kapak Görseli:** Birinci Dünya Savaşı boyunca Kızıldeniz sahillerinde Osmanlı Devleti'ne bağlı kalan Amiri Biraderler Kabilesinin ileri gelenleri Türk subaylarıyla birlikte. Yemen'deki Amiri Biraderler Kabilesi, 1950'li yıllara kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Kaynak: İclal-Tunca Örses Arşivi. Söz konusu fotoğrafı kullanmamıza müsaade eden İclal Hanım ve Tunca Bey'e çok teşekkür ederiz.

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

**Editör:** Oğuzhan Murat Öztürk

**Son Okuma:** Hüseyin Özdemir

**Kapak Tasarımı:** Mahmut Doğan

**Dizgi-Tertip:** Mahmut Doğan

**Kapak Baskısı:** Pelikan Basım

**Baskı:** ANA BASIN YAYIN GIDA İNŞ. SAN. VE TİC. A.Ş
Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad. 2622 Sk.
Güven İş Merkezi No:6/13, Bağcılar / İstanbul
Sertifika Numarası: 20699 Tel: (0212) 446 05 99

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

İstanbul- 2021

**Tuğrul Oğuzhan Yılmaz;** 1993 yılında İstanbul'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini burada tamamladı. 2015'te Beykent Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinden mezun olduktan sonra aynı yıl lisansüstü eğitimine başladı. T.C. Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Strateji ve Stratejik Araştırmalar Anabilim Dalı Harp Tarihi ve Strateji Programında başladığı yüksek lisans eğitimini 2020 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümünde *"Birinci Dünya Savaşı'nda Teşkilât-ı Mahsûsa'nın Doğu Afrika'daki Faaliyetleri"* başlıklı tezle tamamladı. Hâlen İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalında doktora eğitimine devam eden Tuğrul Oğuzhan Yılmaz, çeşitli kitap bölümleri, makaleler ve analizler kaleme almıştır. Ayrıca Afrika ve Ortadoğu'yla ilgili akademik çalışmalarını da sürdürmektedir.

## İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... 13
KISALTMALAR ..... 15
GİRİŞ ..... 17

I. BÖLÜM
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA
DOĞU AFRİKA

SUDAN'DA İNGİLİZ SÖMÜRGE İDARESİ ..... 37
SUDAN'IN COĞRAFİ DURUMU ..... 37
SUDAN'IN SİYASİ DURUMU ..... 39
SUDAN'IN SOSYAL VE EKONOMİK DURUMU ..... 47
DARFUR SULTANLIĞI ..... 49
SULTAN ALİ DİNAR HAREKETİ ..... 53
HABEŞİSTAN'DA GÜÇ MÜCADELESİ ..... 56
HABEŞİSTAN'IN COĞRAFİ DURUMU ..... 57
HABEŞİSTAN'IN SİYASİ DURUMU ..... 58
MÜSLÜMAN HABEŞ İMPARATORU LİC IYASU'NUN İKTİDAR DÖNEMİ ..... 59
HABEŞİSTAN DIŞ POLİTİKASINDAKİ DEĞİŞİKLİKLER ..... 64
V. IYASU'NUN İSLAM POLİTİKASI ..... 68
DARBEYE GİDEN YOLDA HABEŞİSTAN ..... 74
ERİTRE VE CİBUTİ'DE SÖMÜRGECİLİK ..... 79
KIZILDENİZ SAHİLLERİNİN JEOPOLİTİĞİ ..... 81
ERİTRE VE CİBUTİ'NİN SİYASİ DURUMU ..... 83
KIZILDENİZ'DE MAHALLÎ DİRENİŞ ..... 85
SOMALİ'NİN PARÇALANMASI ..... 90

SOMALİ'NİN COĞRAFİ DURUMU ..... 91
SOMALİ'NİN SİYASİ DURUMU ..... 92
MOLLA SEYYİD MUHAMMED ABDULLAH HASAN VE DERVİŞLER ..... 93
SOMALİLİ DERVİŞLERİN ASKERÎ HAREKETLERİ ..... 100
SEYİD HASAN'IN CİHAD-I EKBER'E KATILMASI ..... 105
İTİLÂF DEVLETLERİNİN SEYİD HASAN'A YÖNELİK
ASKERÎ HAREKÂT HAZIRLIKLARI ..... 107
DERVİŞ HAREKETİ'NE SON VERİLMESİ ..... 110

## 2. BÖLÜM
## TEŞKİLÂT-I MAHSÛSANIN DOĞU AFRİKA MİSYONU VE ÖRGÜTLENMESİ

TEŞKİLÂT-I MAHSÛSANIN YÖNETİM VE ORGANİZASYONU ..... 117
TEŞKİLÂT-I MAHSÛSANIN AFRİKA STRATEJİSİ ..... 121
TEŞKİLÂT-I MAHSÛSANIN DOĞU AFRİKA İDARÎ YAPILANMASI ..... 130
TEŞKİLÂT-I MAHSÛSANIN DOĞU AFRİKA ORGANİZASYONU ..... 134
TEŞKİLÂT-I MAHSÛSANIN DOĞU AFRİKA'DAKİ ASKERÎ VE SİYASİ MİSYONU ..... 147
AFRİKA GRUPLARI KOMUTANLIĞI ..... 155
HABEŞİSTAN BAŞŞEHBENDERLİĞİ ..... 156

## 3. BÖLÜM
## OSMANLI DEVLETİ'NİN CİHAD-I EKBER İLANI VE PAN-İSLAMİZM PROPAGANDASI

CİHAD-I EKBER'İNDOĞU AFRİKA'DAKİ ETKİLERİ ..... 177
SUDAN'DA CİHAD ÇAĞRISI VE ETKİLERİ ..... 183
HABEŞİSTAN'DA PAN-İSLAMİST PROPAGANDA ..... 200
SOMALİLİ DERVİŞLERİN HİLAFETE BAĞLILIĞI ..... 206
ALMANYA'NIN AFRİKA'DAKİ PAN-İSLAMİST PROGRAMI ..... 218
KUZEY AFRİKALI DİRENİŞÇİLER İLE TEMASLAR ..... 222

SÜVEYŞ KANALI'NA YÖNELİK MISIR MERKEZLİ GİRİŞİMLER.....230
ALMANLARIN DOĞU AFRİKA'DAKİ CİHAD PROPAGANDASI.....242

## 4. BÖLÜM
## TEŞKİLÂT-I MAHSÛSANIN AFRİKA GRUPLARI KOMUTANLIĞI ÜZERİNDEN YÜRÜTTÜĞÜ FAALİYETLER

AFRİKA GRUPLARI KOMUTANLIĞININ SUDAN'A YÖNELİK FAALİYETLERİ.....255
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA DARFUR SULTANLIĞI VE SULTAN ALİ DİNAR.....257
DARFUR SULTANLIĞI İLE SENÛSİLER ARASINDAKİ İTTİFAK.....259
TEŞKİLÂT-I MAHSÛSA TARAFINDAN SUDAN'A GÖNDERİLEN ASKERÎ MİSYONLAR.264
BİNBAŞI ABDULLAH ALMAS EFENDİ MİSYONU.....265
TEĞMEN ABDÜLCELİL EFENDİ MİSYONU.....271
BİNBAŞI CAFER EL-ASKERÎ BEY MİSYONU.....279
KURMAY BİNBAŞI MEHMED TARIK BEY MİSYONU.....290
YÜZBAŞI MEHMED ATA EFENDİ MİSYONU.....293
PİYADE ÜSTEĞMEN ALİ RASİM EFENDİ MİSYONU.....294
DARFUR SULTANLIĞI İLE OSMANLI DEVLETİ ARASINDAKİ İŞ BİRLİĞİ.....295
SULTAN ALİ DİNAR'IN CİHAD-I EKBER'E KATILMASI.....296
OSMANLI DEVLETİ'NİN SENÛSÎLER ÜZERİNDEN DARFUR SULTANLIĞI İLE HABERLEŞMESİ VE İNGİLİZLERİN ALDIĞI KARŞI TEDBİRLER.....299
İNGİLİZLERİN DARFUR'A YÖNELİK ASKERÎ HAREKÂTI.....303
EL-FAŞİR'E YÖNELİK İLERİ HAREKÂTIN DEVAMI VE ALİ DİNAR'IN İSTANBUL İLE İRTİBATI.....308
ALİ DİNAR'IN İNGİLİZLERE YÖNELİK TAVRI VE KARŞI PROPAGANDA FAALİYETLERİ.....313
EL-FAŞİR'İN ELE GEÇİRİLMESİ VE ALİ DİNAR'IN ŞEHADETİ.....319
DARFUR SULTANLIĞI'NIN OSMANLI DEVLETİ HARBİYE NEZARETİ İLE İRTİBATININ AÇIĞA ÇIKMASI.....327

## 5. BÖLÜM
## TEŞKİLÂT-I MAHSÛSANIN
## HABEŞİSTAN BAŞŞEHBENDERLİĞİ ÜZERİNDEN
## YÜRÜTTÜĞÜ FAALİYETLER


ADDİS ABABA BAŞŞEHBENDERLİĞİNİN HABEŞİSTAN
VE SOMALİ'DEKİ DİPLOMATİK TEŞEBBÜSLERİ ..... 333
BAŞŞEHBENDER MAZHAR BEY'İN HABEŞİSTAN'A YÖNELİK FAALİYETLERİ ..... 334
MAZHAR BEY'İN HABEŞ İMPARATORU IYASU
NEZDİNDEKİ ÖRTÜLÜ FAALİYETLERİ ..... 340
HABEŞİSTAN'I SAVAŞA DÂHİL ETME ÇABALARI ..... 349
HABEŞİSTAN İLE GİZLİ HABERLEŞME VE ÜLKEDEKİ YENİ GELİŞMELER ..... 354
HABEŞ İMPARATORU IYASU'NUN TAHTTAN İNDİRİLMESİ ..... 368
BAŞŞEHBENDER MAZHAR BEY'İN SOMALİ'YE YÖNELİK FAALİYETLERİ ..... 384
MAZHAR BEY'İN SOMALİ MOLLASI SEYİD HASAN
NEZDİNDEKİ ÖRTÜLÜ FAALİYETLERİ ..... 387
SOMALİLİ DERVİŞLERİN KUTSAL SAVAŞI ..... 393
OSMANLI DEVLETİ'NİN SOMALİLİ DERVİŞLERİ HİMAYESİ ..... 402
SOMALİ MOLLASI SEYİD HASAN'IN ÖLÜMÜ VE
DERVİŞ HAREKETİNİN DAĞILMASI ..... 408
SONUÇ ..... 417
HARİTALAR ..... 423
KAYNAKÇA ..... 439
DİZİN ..... 495

# ÖN SÖZ

Teşkilât-ı Mahsûsaya olan ilgim henüz ortaokul yıllarında başlamıştı. Zira Enver Paşa ve İttihadçıları çocukluk yıllarımda tanıdım. Yetişmemde büyük emeği bulunan ve her zaman rahmetle yâd ettiğim Türk dili ve edebiyatı öğretmenim merhum Nihat Gür ile Türk milliyetçiliği üzerine yaptığımız sohbetlerden birinde kendisi bana Teşkilât-ı Mahsûsadan bahsetmişti. Yine bir konuşmamız sırasında elime tutuşturduğu bazı kitapları büyük bir heyecanla okumuştum. Daha sonra internetten bazı araştırmalar yapmaya ve Teşkilât-ı Mahsûsa hakkında yeni kitaplar almaya devam ettim. Dolayısıyla elinizdeki bu kitap uzun yıllar boyunca verdiğim emeğin sonucunda ortaya çıktı.

Teşkilât-ı Mahsûsa ile ilgili okumalara devam ettikçe henüz lise yıllarında konu hakkında bir kitap yazma fikri kafamda şekillenmeye başladı. Hiç şüphesiz İttihad ve Terakki Dönemi'ni araştırdıkça konuya olan merakım daha da arttı. Enver Paşa ve silah arkadaşlarının Trablusgarp Savaşı'nda yürüttükleri gayrinizamî harp faaliyetleri beni başka bir coğrafyaya daha sürükledi: Afrika. İlerleyen yıllarda üniversiteye başladığımda okuma rotamı Kara Kıta'ya doğru çevirdim. Bu okumalarım sonucunda Türk milletinin Afrika ile ilgili ilişkilerinin oldukça eski tarihlere dayandığını gördüm.

Afrika'da uzun yıllar hâkimiyet ve idare kuran Osmanlı Devleti, Kıta halkını Avrupa sömürgeciliğine karşı himaye etmiştir. Öte yandan çalışmamızın üç ana merkezini teşkil eden Sudan, Habeşistan ve Somali ile de oldukça köklü ilişkilerimiz mevcuttur. Söz konusu ilişkilerin Teşkilât-ı Mahsûsa üzerinden devam ettirildiğini akademik anlamda ispat edebilmek için deyim yerindeyse adeta iğneyle kuyu kazmamız gerekti. En nihayetinde yüksek lisans tezimizden hareketle kaleme aldığımız bu çalışmanın Türkiye-Afrika dostluğuna ve kardeşliğine de önemli bir katkı sağlamasını temenni ediyoruz.[1]

Türkiye'nin Doğu Afrika ile ilişkilerinde Osmanlı Devleti'nin son döneminde Teşkilât-ı Mahsûsa vasıtasıyla gerçekleştirdiği faaliyetler oldukça önemlidir. Bu anlamda Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Cihad-ı

[1] Kitap çalışmamızın temelini teşkil eden yüksek lisans tezimiz için bk. Tuğrul Oğuzhan Yılmaz, *Birinci Dünya Savaşı'nda Teşkilât-ı Mahsûsa'nın Doğu Afrika'daki Faaliyetleri*, T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı Harp Tarihi ve Strateji Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2020.

Ekber ilanına katılarak Türklerle omuz omuza mücadele eden ve her biri kendi ülkesinin millî kahramanı olarak görülen Darfur Sultanı Ali Dinar, Habeşistan İmparatoru Lic Iyasu ve Somalili dervişlerin lideri Molla Seyid Muhammed Abdullah Hasan'ın faaliyetlerinin anlaşılması Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerinin de tesadüf olmadığını ortaya koyacak niteliktedir. Bu çalışmada Trablusgarp Savaşı'ndan Millî Mücadele'nin sonuna kadar birçok uzak cephede mücadele eden ve tarihin satır aralarında kalmış Teşkilât-ı Mahsûsa mensuplarını hatırlamaya ve onların kahramanlıklarını bir nebze olsun hatırlatmaya çalıştık.

Doğduğum andan beri elimi bırakmayan hayattaki ilk öğretmenim kıymetli anneannem Sevinç Özüdoğru'nun bana aşıladığı ilim sevgisi, akademik hayata başlamama bir vesile teşkil etti. Bununla beraber çalışma sırasındaki yardımları ve manevi desteğinin yanı sıra hatalarımı da görmemi sağlayan ve tezimin danışmanlığını da büyük bir sabırla yürüten Prof. Dr. Fatmagül Demirel hocama teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışma sırasında sürekli görüştüğüm, hiçbir zaman yardımlarını esirgemeyen, verdiği fikir ve bilgilerle adeta yolumu aydınlatan Emekli Albay Dr. Ahmet Tetik hocama; Enver Paşa'nın torunu ama her şeyden önce benim için bir ağabey olan, maddi ve manevi desteğini her daim hissettiğim Burak Enver'e; çalışmanın gizli kahramanlarından, ne zaman arasam yanı başımda bulduğum, en büyük moral kaynağım Özge Aydın'a çok teşekkür ederim. Tezin yazım aşamasında da önemli desteklerini gördüğüm Dr. Evren Gökçe, sevgili kuzenim Şeyma Türkan Tekoğlu ve Ekrem Özdemir'e de yardımları dolayısıyla müteşekkirim. Bilgi ve belge paylaşımı noktasında çalışmanın içinde anmadan geçemediğim ve hassaten teşekkür etmem gereken bazı büyüklerimin ve dostlarımın da çok önemli destekleri oldu.

Beni heyecanlandıran başka bir husus ise çocukluk yıllarımdan itibaren benim için sadece bir yayınevi olmanın çok ötesinde anlam taşıyan kitaplarıyla büyüdüğüm Ötüken Neşriyatın, çalışmamızın basımını üstlenmesi oldu. Cağaloğlu mahfilinde tanımaktan büyük mutluluk duyduğum editör ağabeylerim Oğuzhan Murat Öztürk ve Göktürk Ömer Çakır nezdinde Ötüken Neşriyata da çok teşekkür ederim. Son olarak eğitim hayatım boyunca sıkı vatansever ama her şeyden önce iyi bir insan olabilmem için çabalayan, haklarını asla ödeyemeyeceğim, maddi ve manevi desteklerini benim için seferber etmekten imtina etmeyen, çıkmış olduğum bu uzun soluklu yolculukta hep yanımda olan annem Emel Yılmaz ve babam Muhsin Yılmaz'a minnettarım. Böyle bir çalışmayla onların huzuruna çıkmak benim için bir iftihar vesilesi...

Tuğrul Oğuzhan YILMAZ
İstanbul/Büyükçekmece, 3 Mayıs 2021

# GİRİŞ

İnsanlık tarihine en büyük yıkımlardan birini getiren Birinci Dünya Savaşı, "Düvel-i Muazzama" [Büyük Güçler] olarak adlandırılan devletlerin kendi aralarındaki mücadelesine sahne olmakla birlikte çok geniş bir alana yayılmıştır. İtilâf Devletleri ile İttifak Devletleri arasındaki savaş Avrupa ve Asya'nın yanı sıra Afrika'da da cereyan etmiştir. Bu durum, söz konusu devletler arası mücadelenin bir "Avrupa Savaşı" olmaktan çıkıp "Dünya Savaşı" hâlini almasının da zeminini hazırlamıştır. Birinci Dünya Savaşı ile ilgili yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunda savaşın Avrupa cepheleri hatta Asya cepheleri ele alınmış olmasına rağmen Afrika'daki cepheler genelde göz ardı edilmiştir. Oysaki savaşın tarafları dört yıl boyunca Afrika'da örtülü bir siyasi ve askerî mücadeleye girişmişlerdi. Dolayısıyla hem İtilâf Devletleri hem de İttifak Devletlerinin, Kıta'daki hâkimiyet ve idarelerini devam ettirmekle birlikte etki ve nüfuz alanlarını genişletebilmek amacıyla yürüttükleri bu mücadele Afrika'nın neredeyse tamamını kapsıyordu.[1]

Afrika Kıtası'nın kuzeyinden doğusuna ve hatta güneyine kadar birçok cephe gerisi faaliyetin yürütülmesi bir yana bu bölgelerde İtilâf Devletleri ile Türk-Alman İttifakı arasında gerçekleşen şiddetli muharebelere söz konusu bölgelerdeki yerel unsurların da dâhil olması, savaş sırasında bölgeyi çok aktörlü bir alan hâline getirmiş ve savaşın sonuçları Afrikalıları da yakından ilgilendirmiştir. Dolayısıyla savaş boyunca sürdürülen istihbarat, gayrinizamî harp ve propaganda faaliyetlerinin Kıta'da ciddi bir karşılık bulduğunu ifade edebiliriz. Zaman içerisinde küresel bir mücadeleye dönüşen "Büyük Savaş" ya da Birinci Dünya Savaşı, Afrika'nın siyasi, sosyal ve ekonomik yapısını tamamıyla değiştirmiştir.[2]

---

1 Richard Rathbone, "World War I and Africa: Introduction", *Journal of African History*, C. 19, S. 1, 1978, s. 1-9. Birinci Dünya Savaşı'nda Afrika hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. Hew Strachan, *The First World War in Africa*, Oxford, Oxford University Press, 2004.

2 Mehmet Seyfettin Erol, Oktay Bingöl, "Birinci Dünya Savaşı'nın Afrika'ya ve Sömürgeciliğe Etkileri", *Gazi Akademik Bakış*, C. 7, S. 14, 2014, s. 177-179. Konuya dair okumalar için ayrıca bk. Melvin E. Page, "Black Men in a White Men's War", *Africa and the First World War*, (ed. Melvin E. Page), Palgrave Macmillan, London, 1987, s. 1-27; Bakary Diallo-Lamine Senghor,

Aslında büyük güçlerin Kıta üzerindeki mücadelesi, Birinci Dünya Savaşı'ndan çok daha önce Afrika'nın sömürgeleştirilmesi sürecinde başlamıştı. Zira İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar, Belçikalılar, Portekizliler ve Almanlar Kıta'yı kendi aralarında sömürge bölgelerine ayırarak paylaştılar. Kuzey Afrika'nın büyük bir bölümünün Türklerin hâkimiyeti altında olması, Osmanlı Devleti'nin bölgede kalan son topraklarını Avrupalı sömürgecilerin hedefi hâline getirdi.[3] 29 Eylül 1911'de İtalyanların Trablusgarp ve Bingazi'yi, 30 Mart 1912'de ise Fransızların Fas'ı işgal teşebbüsleri, Osmanlı Devleti'nin yanı sıra Kuzey Afrika Müslümanları arasında da büyük tepkilere sebep oldu. Kuzey Afrika'ya giden Osmanlı subayları tarafından teşkilatlandırılan yerli halk hem İtalyan hem de Fransız sömürgeciliğine karşı başlatılan direnişi uzun yıllar devam ettirecekti.[4]

Avrupalı devletlerin işgal ve sömürü hareketleri Afrikalı Müslümanlar arasında ciddi bir tepki uyandırmıştı. Bu doğrultuda Kıta'daki sömürge idarelerine karşı milliyetçi liderlerin başında bulunduğu ve yerli halkın merkezinde yer aldığı bazı direniş hareketleri ortaya çıktı. Bunlar ağırlıklı olarak mahallî sultanlıklar, sufî tarikatlar, aşiret ve kabileler arasında kendini gösterme fırsatı bulacaktı.[5] Afrika'daki direniş hareketlerinin en önemlilerinden bir tanesi Senûsî hareketiydi. 1911 yılındaki İtalyan işgal girişimi sırasında

---

*White War, Black Soldiers: Two African Accounts of World War I*, trans. Nancy Erber-William Peniston, ed. George Robb, Hackett Publishing Company, Indiana, 2021.

3 Büyük çoğunluğu Araplarla meskûn Afrika'daki Osmanlı topraklarının İngiliz, Fransız ve İtalyanlar tarafından işgali hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, çev. Yavuz Alogan, yay. haz. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, 11. Baskı, s. 315-351; Vladimir Borisoviç Lutskiy, *Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi*, çev. Turan Keskin, Yordam Kitap, İstanbul, 2016, 2. Basım, s. 156-289; Eugene Rogan, *Araplar: Bir Halkın Tarihi*, çev. Cem Demirkan, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2017, s. 131-207; John McHugo, *Arapların Kısa Tarihi*, çev. Süleyman Genç, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2021, s. 81-119.

4 Teşkilât-ı Mahsûsanın temel çekirdeğinin Fas ve Trablusgarp'ın işgali sırasında şekillendiğini ifade etmemiz mümkündür. Nitekim Fas ve Trablusgarp'ta mücadele eden Osmanlı subaylarının büyük çoğunluğu Birinci Dünya Savaşı'nda Teşkilât-ı Mahsûsada görev almış ayrıca söz konusu bölgelerde sömürgeciliğe karşı mücadeleyi üstlenmiş olan milliyetçi liderler de Teşkilât-ı Mahsûsa ile koordineli olarak çalışmışlardır. Ayrıntılı bilgi için bk. Philip H. Stoddard, *Teşkilât-ı Mahsusa*, çev. Tansel Demirel, Arma Yayınları, İstanbul, 2003, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, s. 75-97; Ahmet Tetik, *Teşkilat-ı Mahsusa (Umûr-ı Şarkıyye Dairesi) Tarihi, Cilt 1: 1914-1916*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 33-157; Odile Moreau, "Fransız Sömürgesi Fas'ta Teşkilat-ı Mahsusa Destekli Gerilla Direnişi", *Derin Tarih*, S. 51, 2016, s. 78-83; Ahmet Tetik, *Teşkilat-ı Mahsusa (Umûr-ı Şarkıyye Dairesi) Tarihi, Cilt 2: 1917*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 1-61; Halil Kaya, *L'Empire Ottoman et les Mouvements de Resistance au Maroc Pendant la Grande Guerre*, Université Internationale de Rabat, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Rabat, 2019, s. 54-82; Ahmet Tetik, *Teşkilat-ı Mahsusa (Umûr-ı Şarkıyye Dairesi) Tarihi, Cilt 3-1 1918*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021, s. 1-102.

5 Davut Dursun, "Afrika", *TDVİA*, C. 1, TDV Yayınları, İstanbul, 1998, s. 418, 423, 426.

# I. BÖLÜM

# BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA DOĞU AFRİKA

## SUDAN'DA İNGİLİZ SÖMÜRGE İDARESİ

Doğu Afrika'nın en önemli bölgelerinden biri olan Sudan, Mısır'ın kontrolü açısından İngilizler için oldukça hayati bir önem taşımaktaydı. Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla birlikte Kızıldeniz üzerinden Hindistan'daki sömürgeleriyle bağlantı kurabilmek için Mısır'ı işgal etme planlarını ilk kez XIX. yüzyılın son çeyreğinde hayata geçirmeye başlayan İngilizler, ülke üzerinde egemenlik sağlamak için uzun yıllar Fransızlarla rekabet etmişlerdi. Mısır'daki Fransız nüfuzunu kırdıktan sonra İngilizler, Süveyş Kanalı'na hâkim oldular.[1]

Süveyş Kanalı'nın kullanıma açılması İtilâf Devletlerinin bölgeye yönelik siyasetlerinin değişmesinde önemli bir etken olmakla birlikte Mısır ve Sudan'ın kontrol edilebilmesi açısından da son derece önemli kabul ediliyordu. İngilizler, Süveyş'i kullanarak ciddi bir avantaj yakalamak istiyorlardı. Bu sebeple 1882'de Mısır'ı işgal ederek bölgeye yerleştiler. Osmanlı Devleti'nin ülkedeki idaresine son verdikten sonra etki ve nüfuz alanlarını genişletme yoluna giden İngilizler; Kızıldeniz'den Aden Körfezi'ne kadar yayılmacı bir politika takip ettiler. Bunun için Mısır'ın işgalinden sonra Sudan'a yerleşmeleri gerekiyordu. Nil Vadisi'nin kontrolünü ele geçirmek için 1898'de Sudan'ı işgal eden İngilizler, bir kondominyum ilan ettiler. Böylece Mısır ve Sudan'ı idari anlamda birleştirmiş ve her iki bölgeyi birlikte yönetmeye başlamışlardı.[2]

## SUDAN'IN COĞRAFİ DURUMU

Sahra altı Afrika'dan başlayıp Doğu Afrika'ya kadar uzanan Sudan, yüzölçümü bakımından oldukça geniş bir ülkedir. Kuzeydoğusunda, batısında ve güneyinde yüksek dağlar bulunmaktadır. Ülke içerisindeki akarsuları kendisinde toplayarak Akdeniz'e dökülen Nil Nehri, ülkenin en önemli su kaynağıdır. Tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yanı sıra ticari etkileşim de Nil'in çevre-

---

1 Süleyman Kızıltoprak, *Mısır'da İngiliz İşgali: Osmanlı'nın Diplomasi Savaşı (1882-1887)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010, s. 170-178.

2 Türkkaya Ataöv, *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975, s. 32-33, 80-84.

sinde şekillenmiştir. Bu anlamda Mavi ve Beyaz olmak üzere iki kola ayrılan Nil, Etiyopya ve Uganda'dan gelerek Akdeniz'e dökülmektedir. Aynı zamanda Kızıldeniz'e kıyısının yanı sıra Mısır'a da sınırı olması sebebiyle bölge ülkeleri arasında stratejik bir etkileşim sağlamaktadır. Ağırlıklı olarak kırsalda yaşayan Sudan halkı Araplar ve Afrikalı kabilelerden meydana gelmektedir. Buna göre ülkedeki Müslümanlar kuzeyde Hristiyan ve Animistler ise güneyde toplanmışlardır.[3]

İngilizlerin Sudan'daki sömürge idaresinin başkenti Afrika'nın sömürge döneminde *"iki şehirleşmeye"* verilebilecek en uygun örnek Hartum'du. Diğer yandan Omdurman'da da yerli halk ve idareciler oturuyordu. Nil Vadisi'nde yaşayanlar hariç Sudan halkının büyük çoğunluğu göçebe bir şekilde dağınık köylerde ikamet etmekteydi. 50.000'den fazla nüfusa sahip bu şehirde Sudanlıların yanı sıra Mısırlılar, Türkler, Habeşliler, Nubyalılar, Nilotlar, Darfurlular, Suriyeliler, Cezayirliler ve İngilizler bulunuyordu. Mehdi Devleti Dönemi'nde ülkenin başkenti Omdurman'dı. Ancak İngilizler Mehdi Hareketi'ne karşı savaştıkları dönemde çok sayıda Mısırlı askeri şehre taşımışlardı.[4] Yukarı Mısır'ın aşağısında Asvan'ın hemen yanında bulunan Nubya ise başkentin uzağında kuzey bölgesinde yer alıyordu. Dongola'dan Hartum'a kadar uzanan bölgede yaşayan Nubyalılar, Araplardan ayrı bir millet oldukları gibi Asvan üzerinden Mısır ile sürekli temas hâlindeydiler.[5] Nubya'da yer alan Dongola, Nil Nehri Havzası'nda yer aldığı için son derece verimli topraklara sahipti. Kaldı ki buranın tamamı Müslüman olan yerli halkı; çeşitli kabilelerden oluşmakla birlikte çiftçilik, çobanlık ve ticaretle uğraşıyorlardı.[6]

Darfur'a komşu olan bölge Kordofan'da Kebâbîş, Dâr Hâmid, Hamer ve Bideyriyye, Bakkâre, Mesîriyye, Humr ve Hevezme gibi Arap kabileler yaşıyordu. Yarı çöl hâli arz eden bu bölgede bulunan kabileler daha çok hayvancılıkla uğraşıyorlardı. Ayrıca Arap olmayan çeşitli kabileler de mevcuttu. Fûr, Rizeygat ve Teâişi adlı bu kabileler de Araplar gibi tarımla uğraşıyorlardı. Darfur Sultanlığı için de önemli bir bölge olan Kordofan, ticaretin canlı olduğu bir şehirdi. Nitekim İngilizler 1911'de Ubeyyid'den Hartum'a uzanan bir demir yolu inşa etmişlerdi.[7] Sudan'ın güneydoğusundaki Kassala ise Mirganiyye tarikatının merkezi konumundaydı. Ülkenin en önemli yerleşim yerlerinden bir tanesi olan bu şehir yaklaşık 30.000 nüfusa sahip olmakla birlikte ekonomik anlamda önemli bir gelişim kaydedecekti. Nitekim İngilizler, Kızıldeniz sahillerinde Port Sudan Limanı'nı inşa ettikten sonra Gaş ve Baraka vadilerin-

3 Meral Avcı, "Sudan", *TDVİA*, C. 37, TDV Yayınları, İstanbul, 2009, s. 458-459.

4 Hasan Mekkî Muhammed Ahmed, "Hartum", *TDVİA*, C. 16, TDV Yayınları, İstanbul, 1997, s. 251-253.

5 Nebi Bozkurt, "Nûbe", *TDVİA*, C. 33, TDV Yayınları, İstanbul, 2007, s. 222-223.

6 Hamdunallâh Mustafa Hasan, "Dongola", *TDVİA*, C. 9, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, s. 509-510.

7 Davut Dursun, "Kordofan", *TDVİA*, C. 26, TDV Yayınları, Ankara, 2002, s. 197-198.

# 2. BÖLÜM

# TEŞKİLÂT-I MAHSÛSANIN DOĞU AFRİKA MİSYONU VE ÖRGÜTLENMESİ

# TEŞKİLÂT-I MAHSÛSANIN YÖNETİM VE ORGANİZASYONU

XIX. yüzyıl, Avrupalı devletlerin kendi aralarındaki rekabetin hız kazandığı bir dönem olarak kabul görmektedir. Emperyalist devletler arasındaki mücadelenin şiddetlenmesi örtülü faaliyetlerin artmasına ve bu noktadan hareketle istihbaratın da kurumsallaşmasına sebebiyet vermişti. Öte yandan Türk tarihinde istihbaratın geçmişi çok eski tarihlere dayanmaktaydı. Zira Türkler, tarih sahnesine çıktıklarından bu yana istihbarat faaliyetlerine ciddi anlamda önem verseler de modern anlamda kurumsallaşmayı ancak Osmanlı Devleti Dönemi'nde sağlayabildiler. Bu doğrultuda haber alma faaliyetleri için çeşitli teşkilatların kurulduğunu söyleyebiliriz.[1]

Osmanlı Devleti'nde Sultan II. Mahmud Dönemi'nden itibaren başlatabileceğimiz istihbarat alanındaki kurumsallaşma, Sultan II. Abdülhamid'in Hafiye Teşkilatına kadar devamlılığını bir bütünlük içerisinde sürdürmüştür.[2] II. Abdülhamid Dönemi'ndeki Hafiye Teşkilatı, Yıldız İstihbarat Teşkilatı olarak da adlandırılmıştır. Ancak söz konusu teşkilat ağırlıklı olarak iç istihbarat ihtiyacını karşılıyordu. Diğer yandan dışarıda da bazı örtülü faaliyetler yürütmüştü. Bu sebeple Teşkilât-ı Mahsûsayı, Yıldız İstihbarat Teşkilatının devamı gibi değerlendirenler olsa da söz konusu teşkilatların birbirinden farklı yapılara sahip olduğunu ifade etmemiz gerekir.[3]

---

1 Mevlüde Gökçen Daş Darıcı, *Osmanlılarda İstihbarat Faaliyetleri (1300-1750)*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sivas, 2018, s. 153-227; İlkin Başar Özal, *İstihbaratın Kısa Tarihi: Gölge Oyunu*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2019, s. 14, 88-89, 199.

2 Ahmet Yüksel, *II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2017, 2. Basım, s. 11-22; Abdülaziz Aygün, "Osmanlı'da İstihbarat", *Derin Tarih*, S. 89, 2019, s. 44-50; Ahmet Yüksel, "Osmanlı Casuslara Nasıl Bakardı?", *Derin Tarih*, S. 89, 2019, s. 52-61.

3 Ergun Hiçyılmaz, *Osmanlıdan Cumhuriyete Gizli Teşkilatlar*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 22-61; Hamit Pehlivanlı, "Osmanlılarda İstihbaratçılık", *Türkler*, C. 13, (ed. Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002 s. 659-665; Kaya Karan, *Türk İstihbarat Tarihi*, Truva Yayınları, İstanbul, 2008, s. 33-71; Emre Gör, *II. Abdülhamid'in Hafiye Teşkilatı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2015, 2. Basım, s. 11-16, 18-49, 63-127; Emre Gör, "İstihbarat Merkezi: Yıldız Sarayı", *Derin Tarih*, S. 89, 2019, s. 66-73; Mehmet Ali Beyhan, "Hafiye Teşkilatı", *Derin Tarih*, S. 89, 2019, s. 62-65.

Osmanlı Devleti'nin modern dönemde ilk ciddi istihbarat teşkilatı olarak nitelenen Teşkilât-ı Mahsûsanın ilk olarak ortaya çıktığı dönem, 1911-1912 yılları arasındaki Trablusgarp Savaşı'na denk gelmektedir. İtalyanların Trablusgarp ve Bingazi'yi işgal teşebbüsleri karşısında inisiyatif alıp gönüllü bir şekilde gizli yollardan Kuzey Afrika'ya giden Osmanlı subayları, buradaki yerel halkı örgütleyerek bir direniş hareketi meydana getirmişlerdir. Bu anlamda söz konusu Osmanlı subayları, *"Fedai Zâbitân"* olarak adlandırılmaktadırlar.[4] Fakat Fedai Zâbitân ile ilgili bu niteleme Harbiye Nezaretine bağlı resmî bir birim olan Teşkilât-ı Mahsûsanın kuruluşuyla ilgili çeşitli karışıklıklara yol açmaktadır. Çünkü Trablusgarp Savaşı'nda *"Teşkilât-ı Mahsûsa"* adındaki örgüt aslında Osmanlı subaylarının yerel halktan teşkil ettiği gönüllü müfrezelere işaret etmektedir. Bu sebeple resmî bir kuruluş olan Teşkilât-ı Mahsûsanın teşkilini daha erken tarihlere dayandıran çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla Teşkilât-ı Mahsûsa terimi aslında ilk defa Trablusgarp Savaşı'nda gönüllülerden müteşekkil bir organizasyonu nitelemektedir.[5]

*"Teşkilât-ı Mahsûsa"* adıyla örgütlenen gönüllü organizasyonlara Balkan Savaşları sırasında da rastlamak mümkündür. Zira bu dönemde *"düşman"* olarak nitelenen devletlere ait sahalarda çeşitli örtülü operasyonlar yürütülmüştür. Yani başka bir deyişle Trablusgarp ve Balkan Savaşları sırasında, başlarında Osmanlı subayları bulunan ve gayrinizamî harp faaliyetleri yürütmekle görevli gönüllü müfrezeleri niteleğini ileri sürebileceğimiz Teşkilât-ı Mahsûsa terimi, Birinci Dünya Savaşı sırasında isim durumundan fiilî bir organizasyona dönüşecektir.[6]

4 Stoddard, *age.*, s. 75-97; Levent, *age.*, s. 91-97.

5 Tetik, *age.*, C. 1, s. 2-9.

6 Tetik, *age.*, C. 1, s. 1-26; Polat Safi, "Fiilden İsim: Teşkilat-ı Mahsusa", *Toplumsal Tarih*, S. 243, 2014, s. 74-79; Polat Safi, "Teşkilat-ı Mahsusa: İsmiyle Müsemma Bir Örgüt", *Derin Tarih*, Özel Sayı 1, 2014, s. 99-103; Şükrü Altın, *Teşkilat-ı Mahsusa*, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2015, 2. Baskı, s. 89-100; Güneş, *age.*, s. 35-36, 76, 99-100, 161-169, 177, 185.



**Fotoğraf-9:** Kuşçubaşı Eşref Bey, Sudanlı Zenci Muhammed Çavuş ile Batı Trakya'da (1913).
**Kaynak:** İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi, Dosya No: 251-Kuşçubaşı Eşref, Numara: 001582365010.

Yukarıda da değinildiği gibi Trablusgarp ve Balkan Savaşları sırasında çekirdeği teşkil edilen Teşkilât-ı Mahsûsa, Birinci Dünya Savaşı'nda Harbiye Nazırı ve Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın direktifleri doğrultusunda kurulmuştur. Hem siyasi hem de askerî anlamda operasyonel kabiliyete sahip olan Teşkilât-ı Mahsûsanın kuruluş tarihiyle ilgili çeşitli tartışmalar mevcuttur. Ancak Harbiye Nezaretine bağlı resmî bir birim olarak kurulan Teşkilât-ı Mahsûsa ile ilgili yapılan çalışmalar, kurumun Birinci Dünya Savaşı'nda faaliyet gösterdiği yönünde mutabıktır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesiyle birlikte kurumsallaşarak resmî bir hüviyete bürünen Teşkilât-ı Mahsûsa, İtilâf Devletleri karşısında Devlet'in devamlılığını ve ülkenin güvenliğini sağlamak amacıyla hayat bulmuştur. Bu doğrultuda savaşın birçok cephesinin yanı sıra cephe gerisinde de faaliyet göstermiştir. Şu hususun açık bir şekilde altını çizmek gerekir ki Teşkilât-ı Mahsûsa; hareket sahasını, ağırlıklı olarak İtilâf Devletlerinin hüküm sürdüğü sömürge ülkeleri olarak belirlemiştir. Bu anlamda dış bölgelerde istihbarat, gayrinizamî harp ve propaganda faaliyetleri yürütmekten mesuldür. Teşkilât-ı Mahsûsanın yönetim ve organizasyonun bu hususlara dayalı faaliyet göstermesinin temel sebebi ise çeşitli coğrafyalarda sömürge ya da yarı-sömürge konumunda bulunan Müslümanların, Cihad-ı Ekber ilanına desteklerini kazanmaktır. Aynı zaman-

# 3. BÖLÜM

# OSMANLI DEVLETİ'NİN CİHAD-I EKBER İLANI VE PAN-İSLAMİZM PROPAGANDASI

# CİHAD-I EKBER'İN DOĞU AFRİKA'DAKİ ETKİLERİ

Birinci Dünya Savaşı'nda İslam dünyasını İtilâf Devletlerine karşı harekete geçirmek için Cihad-ı Ekber ilan eden Osmanlı Devleti, Müslümanların da savaşa katılarak isyan etmesinin en önemli farz olduğunu bildirmiştir. Nitekim savaşın henüz başında 14 Kasım 1914'te cihad ilanında bulunan Sultan V. Mehmed Reşad; din kardeşlerini Birleşik Krallık, Fransa ve Çarlık Rusya'sına karşı savaşa çağıracaktır.[1]

Aslında cihad ilan edilmesi Osmanlı Padişahı'nın *"halife sıfatını kullanarak toplumsal hareketi canlandırmaya"* yönelik fikirlerle doğrudan ilgiliydi. Dolayısıyla bu çağrı, sömürge konumunda bulunan Müslümanların; İtilâf Devletlerine karşı büyük ayaklanmalar meydana getirecekleri ve *"halifeliğin bazı gruplar üzerinde etkili bir itici güç olabileceği"* düşüncesini doğurmuştu. Ayrıca bu politikanın aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin mevcut siyasi ve ekonomik durumuyla da doğrudan ilişkili olduğunu ifade etmemiz mümkündür. Bu bağlamda Mısır hıdivi, Tunus beyi, Cezayir beyi gibi Afrika'da önemli siyasi mevkileri olan isimleri İtilâf Devletlerine karşı savaşa sevk etmek isteyen Osmanlı Devleti, Pan-İslamist politikaları *"önemli bir silah"* olarak kullanmayı hedeflemişti. Nitekim müttefik Almanlar da Pan-İslamist program doğrultusundaki cihad propagandasının Müslümanlar üzerinde büyük bir etki uyandıracağı kanaatindeydiler.[2]

Almanların bu durumu deneyimlemesi ilk olarak 1911-1912 Trablusgarp Savaşı'nda gündeme gelmişti. Aslında resmî olarak cihad ilan edilmemiş olmasına rağmen İtalyanların sömürgeci hedefleri doğrultusundaki işgal faaliyetlerinin Afrika Müslümanları arasında ciddi anlamda tepki uyandırması

---

1 Osmanlı Devleti'nin Cihad-ı Ekber ilanı ve Müslümanları İtilâf Devletlerine karşı harekete geçirme çabaları hakkında bk. Mustafa Aksakal, "Osmanlıların Cihat İlanı", *Birinci Dünya Savaşı'nda Cihat ve İslam*, der. Erık Jan Zürcher, çev. Ayşen Gür, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019, s. 43-59.

2 Meltem Kol, *Birinci Dünya Savaşı'nda Psikolojik Bir Operasyon Olarak Cihad-ı Ekber İlanı*, T.C. İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel İncelemeler Yüksek Lisans Programı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017, s. 25-26, 38, 41-43, 56, 63-65, 106, 121.

hem Türklerin hem de Almanların bu durumu tecrübe etmelerine sebep olmuştu. Bu anlamda Sultan II. Abdülhamid'i devirerek tahttan indiren İttihad ve Terakki Cemiyetinin iktidarı ele almasından sonra Osmanlı Devleti'nin Pan-İslamist politikalarının değişebileceği ve bu anlamda *"İslam'ın siyasi karar mekanizmalarında etkisini kaybedeceği düşüncesi"* oldukça sorunlu bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.[3]

İttihadçılar bir anlamda Sultan II. Abdülhamid'in söylem boyutunda temelini attığı Pan-İslamizm politikasını devralarak devam ettirmekle kalmamış söz konusu politikaları daha aksiyoner bir hâle de getirmişlerdi. Nitekim Osmanlı Devleti, daha önce Orta Doğu'da İran ve Umman dışında Kuzey Afrika'da Fas dışında bir hâkimiyet alanı tesis etmiş olması sebebiyle bölge Müslümanları üzerinde büyük bir etki ve nüfuza sahipti. Bunun yanı sıra *"en büyük ve en güçlü Müslüman devlet"* sıfatına sahip olmakla birlikte İslam'ın ve kutsal toprakların da koruyucusu konumundaydı. Bu çerçevede Arap dünyası ve Afrika kamuoyunu İtilâf Devletlerinin sömürgeci işgallerine karşı mücadeleye teşvik etmeyi misyon edinen İttihad ve Terakki bir tür enternasyonal İslam dayanışması tesis etmeye çalışacaktı. Ayrıca İttihadçıların benimsediği politikalar *"Müslüman milliyetçiliği"* olarak adlandırabileceğimiz anti-emperyalist direniş hareketlerini de tetikleyecekti.[4]

Başta Enver Paşa olmak üzere dönemin Teşkilât-ı Mahsûsa mensupları da İslam birliği politikasını güçlendirmek ve bunu Avrupalı sömürgeci devletlere karşı kullanmak istiyorlardı. Dolayısıyla *"hem eylemlerinde hem de söylemlerinde"* İslam'ı büyük bir motivasyon kaynağı olarak algılayan İttihadçılar; bu politikaları bir taraftan Osmanlı Devleti'nin dağılması karşısında bir engel olarak telakki etmişler, diğer yandan da pragmatik bir siyaset olarak değerlendirmişlerdir. Kaldı ki Enver Paşa'nın, Osmanlı Devleti henüz savaşa girmeden önce *"Kuzey Afrika'da faaliyet yürüten devrim komiteleriyle"* temasa geçerek Teşkilât-ı Mahsûsanın Pan-İslamist programını uygulamaya koyması da bu hususu doğrulamaktadır.[5]

Afrika Müslümanlarının İtilâf Devletlerine karşı cihada katılımının büyük yarar sağlayacağını düşünen Almanlar, Osmanlı Devleti'ni kendi saflarına çekmek için ciddi bir mesai harcamışlardı. Bu anlamda özellikle Enver Paşa'nın, Trablusgarp Savaşı'ndaki tecrübelerini dikkate alarak Kuzey Afrika Müslümanları üzerinde çok ciddi bir etki bırakabileceğini düşünmüşlerdi. Bilhassa Enver Paşa'nın Trablusgarp Savaşı sırasında henüz Binbaşı Enver Bey iken Bingazi Genel Kuvvetler Komutanı olarak İtalyanlara karşı yürüttüğü gerilla harbi çok önemliydi. Nitekim üstün savaş gücüne sahip düşman

---

3 Kol, *age.*, s. 63.

4 Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Elitler ve Din*, yay. haz. ve çev. Onur Güneş Ayas, Timaş Yayınları, İstanbul, 2018, 6. Baskı, s. 175-181, 243, 256-260, 262.

5 Kol, *age.*, s. 25-26, 38, 41-43, 56, 63-65, 106, 121.

kuvvetleri karşısında yerli halkı örgütleyen Türk subayları, İtalyanları kıyı şeridine hapsetmeyi başarmışlardı.[6] Gönüllü subayların liderliğindeki bu organizasyon aslında Pan-İslamist temelli bir gayrinizamî durumu niteliyordu. Öte yandan söz konusu askerî strateji dâhilinde düşmanı her an takip edip yıpratmanın yanı sıra birliklere baskınlar vererek mücadeleyi uzun bir safhaya yaymak esastı.[7]

Pan-İslamizmi kendi kontrollerinde etkin bir şekilde kullanmak isteyen Almanların ilk fiilî deneyimi Trablusgarp Savaşı sırasındaydı.[8] Örneğin tespit edebildiğimiz kadarıyla 4 Alman subay Derne'de görev almıştı. Tabii ki bu subaylar Türk ismi almakla birlikte İslamî kimliğe bürünerek kafalarına birer fes geçirmişlerdi. Söz konusu Alman subaylar; Ömer Bey (Baron Otto Von Gumpenberg), Teğmen Şükrü Efendi (Sch. Aus M.), Üsteğmen Kasım Efendi (Insterburglu K.), Teğmen Faik Efendi'ydi (Coburglu B.). Ayrıca Bingazi'de Otto C. Artbauer ve Max Muller gibi Alman Kızılhaç doktorları ve gazeteciler de bulunuyordu.[9] Yine aynı şekilde süvari subayları Teğmen Baron Dulwigs ile kardeşi Teğmen Rodenski de Mamure ve Fûnduk Tuar'daki ileri karakolları teftiş ederek Ayn Zara mevzilerine kadar uzanıyorlardı. Dr. Goebels de Garyan'daki Kızılhaç Hastanesinde görevliydi.[10]

Dolayısıyla cihadın kendilerine büyük bir kazanç sağlayacağını göz önünde bulunduran Almanlar ile Türklerin bu konudaki hedeflerinin aslında birbirinden bağımsız olduğunun altını çizmemiz gerekir. Zira Türk-Alman İttifakı, Müslümanları harekete geçirmek için politik bir güç olarak kullanacağı cihad ilanı ve Pan-İslamizm propagandası sayesinde İtilâf Devletlerine karşı önemli bir hareket alanı kazanmayı hedefliyordu. Böylece Almanlar, düşmanlarını cephe gerisindeki ayaklanmalarla yeterince yıpratmaya çalışacak, Türkler ise ülke içinde ve dışında yaşayan Müslümanları harekete geçirmekle birlikte İslam dünyasının Halife'ye olan sadakatini de sınayacaklardı.[11]

Cihad-ı Ekber propagandasına yönelik büyük bir beklenti içerisine giren Almanlar, savaştan oldukça erken tarihlerde İslam'ı politik bir silah olarak kullanmanın gerekliliğinin farkına varmışlardı. Alman stratejistlerden Frederich Naumann, bu konuda oldukça önemli noktalara dikkat çekiyordu:

---

6 Polat Safi, "Üç Tarz-ı Çete", *Kebikeç*, S. 34, 2012, s. 96-97; Tuğrul Oğuzhan Yılmaz, "Trablusgarp Savaşı ve Enver Paşa", *Enver Paşa*, (ed. A. Atilla Can Akarcalı), Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2021, s. 33-34.

7 İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi, Dosya No: 62-Enver Paşa Aile ve Çevresi, Numara: 001514861006.

8 Özgür Erdem, "Sunuş", *Enver Paşa'nın Trablusgarp Günlüğü*, çev. Nurten Kutsal, Tarih&Kuram Yayınları, İstanbul, 2015, s. 10-12.

9 Orhan Koloğlu, "Enver Paşa Efsanesi'ne Alman Katkısı- II", *Tarih ve Toplum*, C. 14, S. 79, 1990, s. 51; Koloğlu, *Fizan Korkusundan…*, s. 151; Orhan Koloğlu, Curnalcilikten Teşkilatı Mahsusa'ya, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 71-74.

10 Wright, *age.*, s. 86-87, 118.

11 Kol, *age.*, s. 25-26, 38, 41-43, 56, 63-65, 106, 121.

# 4. BÖLÜM

# TEŞKİLÂT-I MAHSÛSANIN AFRİKA GRUPLARI KOMUTANLIĞI ÜZERİNDEN YÜRÜTTÜĞÜ FAALİYETLER

# AFRİKA GRUPLARI KOMUTANLIĞININ SUDAN'A YÖNELİK FAALİYETLERİ

Birinci Dünya Savaşı'nda Nuri [Killigil] Paşa'nın Afrika Grupları Komutanlığı üzerinden faaliyet gösterdiği ülkeler arasında Sudan da vardı. Kuzey Afrika Müslümanlarının yanı sıra Sudanlı Müslümanları da teşkilatlandırarak İtilâf Devletlerine karşı mücadeleye sevk etmek amacıyla faaliyetler yürüten Nuri [Killigil] Paşa, belirli askerî harekât ve propaganda işleriyle meşgul oluyordu. Bu anlamda Cihad-ı Ekber'e katılarak İngilizlere karşı ayaklanan Sultan Ali Dinar, Teşkilât-ı Mahsûsa tarafından siyasi ve askerî olarak desteklenmiştir.[1]

Darfur bölgesi, savaş başladığında İngiliz sömürge yönetiminin idare sahası içindeydi. Sudanlı Müslümanlar arasında başlayan Pan-İslamist hareketlerin yayılması sonrasında uzun yıllar ülkesinin tam bağımsızlığı için çalışmış olan Ali Dinar, savaş başlar başlamaz bağımsızlık ilanında bulundu.[2] Nuri [Killigil] Paşa'nın komutası altındaki Senûsîler, Mısır ve Sudan'a saldırılarda bulunurken Ali Dinar kuvvetleriyle birleşmeye çalışacaklardı. Kufra Vahası üzerinden Senûsîlerle irtibat sağlayan Ali Dinar da işgalcilerin Sudan'dan çıkarılması yönünde hareket etmeyi kararlaştırmıştı.[3]

---

1 Stoddard, *age.*, s. 94-95; Safi, *The Ottoman Special Organization Teşkilat-ı Mahsusa: A Historical Assessment With Particular Reference to its Operations Against British Occupied Egypt*, s. 110-117; Shaw, *age.*, C. 2, s. 1744-1758.

2 ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Koleksiyon, Klasör: 1835, Dosya: 33, Fihrist: 5-1-2-3, (Harb-i Umûmî'de Afrika-Sudan ve Darfur Vekayi'i).

3 Üzen, *Osmanlı'nın Çöl Yürüyüşü…*, s. 460-463; Artuç, *İttihatçı-Senûsî İlişkileri*, s. 160-162; Lobban-Lobban-Dalton, *age.*, s. 36-38; Tandoğan, "Darfûr Sultanı Ali Dinar…", s. 279.



**Fotoğraf-32:** Osmanlı Devleti'nin Afrika Grupları Komutanı Nuri [Killigil] Paşa; Libya'da, Senûsîlerin karargâhında.
**Kaynak:** İclal-Tunca Örses Arşivi. Bu fotoğrafı bizlerle paylaşan İclal Hanım ve Tunca Bey'e teşekkür ederiz.

Nuri [Killigil] Paşa'nın savaş planlarının Mısır ve Sudan üzerine kurulduğunun altını çizen İngilizler, Ali Dinar'ın Senûsîlerle tesis ettiği ittifakı oldukça tehlikeli bulmakla birlikte bunun arkasında Osmanlı Devleti'nin olduğunu düşünüyorlardı. Nitekim Teşkilât-ı Mahsûsa subaylarının komutası altında Mısır'ın batı yakasına saldıran Senûsî savaşçılarla uğraşan İngilizler, Ali Dinar'ın cihada katılmasından sonra da Mısır'ın güneyine yönelik askerî hareketleri engellemeye çalıştılar.[4]

İngilizler, Nuri [Killigil] Paşa'nın yürüttüğü Pan-İslamist propagandanın arkasında Türk ve Alman casuslarının olduğuna işaret etmekteydiler. Buna göre Sudan Müslümanlarını savaşa sevk etmek üzere Nuri [Killigil] Paşa tarafından Darfur'a gönderilen Türk ve Alman subaylar, Vadi Halfa'dan Kızıldeniz'e kadar oldukça geniş bir alanda faaliyet gösteriyorlardı. Örneğin İngiliz istihbaratı bir Türk subayının Mısır'da, Kızıldeniz ile Nil Nehri arasındaki bölgede yaşayan Ababda kabilesine mensup Kordofanlı iki kişiyle birlikte Halayib bölgesinin kuzeyine ulaştıklarını tespit etmişti. Ayrıca bu subayların cihad propagandası amacıyla Alagi'ye hareket ettikleri bilgisine ulaşmışlardı. Sevakin'den gelen bilgilere göre söz konusu görevliler daha önce Medine'de

[4] Üzen, *Osmanlı'nın Çöl Yürüyüşü…*, s. 447-463; Artuç, *İttihatçı-Senûsî İlişkileri*, s. 154, 158, 160-162, 174-176; Tandoğan, "Darfûr Sultanı Ali Dinar…", s. 278-279.

görülmelerine rağmen Mısır'da gözden kaybolmuşlardı.[5] Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin Sudan'daki, faaliyetlerini yürüten Nuri [Killigil] Paşa'nın savaş boyunca Sudanlıları İngilizlere karşı mücadeleye teşvik ederken Sultan Ali Dinar'ı da desteklemek için çeşitli Teşkilât-ı Mahsûsa misyonlarını bölgede görevlendirdiğini ifade etmemiz mümkündür.[6]

## BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA DARFUR SULTANLIĞI VE SULTAN ALİ DİNAR

Osmanlı Devleti'nin Teşkilât-ı Mahsûsa vasıtasıyla siyasi ve askerî faaliyet yürüttüğü en önemli saha Sudan'ın batısındaki Darfur bölgesiydi.[7] Henüz savaş başlamadan önce Osmanlı Devleti'ne bağlılığını sunan Sultan Ali Dinar[8], Avrupalı devletlerin Darfur üzerindeki işgal tehditlerine karşı Osmanlı Devleti ile yakın ilişkiler tesis etmişti.[9] Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Mekke'ye gönderilen Ali Dinar'ın özel elçisi Muhammed eş-Şeyh Sîmavî Efendi, Darfur'da bugüne kadar hiçbir yabancı bayrağın dalgalandırılmasına müsaade edilmediğine dikkat çekerek ülkede asmak üzere bir Türk bayrağı istirham etmiştir.[10] Böylece Osmanlı Devleti, Darfur Sultanlığı'yla bir müttefiklik ilişkisi kurdu.

---

5 Durham University Archive, General Sir Reginald Wingate, GB-0033, SAD., 110/5/2-3, (Sudan Intelligence Report No. 260, March 1916).

6 Tetik, *age.*, C. 1, s. 138-140, 457; Tetik, *age.*, C. 2, s. 364-372.

7 Stoddard, *age.*, s. 94-95; Safi, *The Ottoman Special Organization Teşkilat-ı Mahsusa: A Historical Assessment With Particular Reference to its Operations Against British Occupied Egypt*, s. 110-117; Shaw, *age.*, C. 2, s. 1744-1758; Tetik, *age.*, C. 1, s. 138-145; Polat, *Osmanlı Devleti ve İngiltere*, s. 213-226.

8 Nour, "Birinci Dünya Savaşı'nda Emperyalizme Karşı…", s. 378-380; Kavas, "Osmanlı-Darfûr Münasebetleri", s. 117-120; Ahmet Özcan, *Osmanlı'nın Ortadoğu'dan Çekilişi*, Yarın Yayınları, İstanbul, 2012, s. 176-182; Kavas, *Osmanlı-Afrika İlişkileri*, s. 460-463; Zengin, "Ali Dinar Dönemi…", s. 597-602.

9 Nour, "Birinci Dünya Savaşı'nda Emperyalizme Karşı…", s. 374-380; Zengin, "Ali Dinar Dönemi…", s. 597-602.

10 BOA., DH.MUİ., nr. 45-1/36 (Tarih: H.03.12.1327); Nour, "Birinci Dünya Savaşı'nda Emperyalizme Karşı…", s. 378; Murat Bardakçı, "Galler Prensi'ni biliriz, Darfur Prensi'nden ise haberimiz yoktur", *Hürriyet*, 01.04.2006, http://www.hurriyet.com.tr/galler-prensi-ni-biliriz-darfur-prensi-nden-ise-haberimiz-yoktur-4187388 (Erişim tarihi: 03.05.2021); Safi, *The Ottoman Special Organization Teşkilat-ı Mahsusa: A Historical Assessment With Particular Reference to its Operations Against British Occupied Egypt*, s. 111; Kavas, "Osmanlı-Darfûr Münasebetleri", s. 118; Üzen, *Osmanlı'nın Çöl Yürüyüşü…*, s. 461; Özcan, *Osmanlı'nın Ortadoğu'dan Çekilişi*, s. 179; Kavas, *Osmanlı-Afrika İlişkileri*, s. 461; Ali Arslan, "Sudan'ın Hukuken Türkiye'den Ayrılma Süreci", *Türk Dünyasına Bakışlar*, (ed. Halil Bal-Muhammet Erat), Da Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 111; Zengin, *Geçmişten Günümüze Türkiye-Sudan…*, s. 79-80; İbrahim, *Türk Dış Politikasında Afrika…*, 8-9; Zengin, "Ali Dinar Dönemi…", s. 600-601; Bayram-Devecioğlu, *agm.*, s. 80-81.

# 5. BÖLÜM

# TEŞKİLÂT-I MAHSÛSANIN HABEŞİSTAN BAŞŞEHBENDERLİĞİ ÜZERİNDEN YÜRÜTTÜĞÜ FAALİYETLER

# ADDİS ABABA BAŞŞEHBENDERLİĞİNİN HABEŞİSTAN VE SOMALİ'DEKİ DİPLOMATİK TEŞEBBÜSLERİ

Teşkilât-ı Mahsûsa, Birinci Dünya Savaşı'nda Habeşistan ve Somali'deki örtülü faaliyetlerini Addis Ababa'daki Osmanlı Devleti Başşehbenderliği üzerinden yürütmüştür. Harar'da açılan Başşehbenderlik kısa süre içerisinde başkent Addis Ababa'ya taşınmıştı. Savaşın başlamasıyla Addis Ababa ile Harar arasında adeta mekik dokuyan Osmanlı Devleti'nin Habeşistan'daki Başşehbenderi Mazhar Bey, faaliyetlerini bu bölgelerde sürdürecekti. Dolayısıyla Mazhar Bey'in faaliyet alanı Habeşistan'ın yanı sıra Somali'yi de kapsıyordu. Çünkü bu ülkelerde yoğun bir Müslüman nüfus mevcuttu. Savaş boyunca Habeşistan İmparatoru Iyasu ve Somali Molla'sı Seyid Hasan nezdindeki siyasi ve diplomatik teşebbüslerini sürdüren Mazhar Bey'in görevleri arasında Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren konularda istihbarat toplamanın yanı sıra gerekirse hafiye memurları istihdam etmek gibi konular olduğunu ifade edebiliriz.[1]

Mazhar Bey, Birinci Dünya Savaşı'nda Teşkilât-ı Mahsûsanın Habeşistan ve Somali dâhilindeki örtülü faaliyetlerini yürütmekle görevli olup söz konusu ülkelere casuslar gönderilmesini talep etmekle birlikte Cihad-ı Ekber propagandasıyla da yakından ilgilenmiştir. Habeşistan ve Somali'deki Müslüman unsurları Osmanlı Devleti'ne müzahir bir hâle getirmek için çalışan Mazhar Bey, savaş sırasında çok önemli faaliyetler yürütecektir.[2]

İtilâf Devletlerinin Habeşistan ve Somali'deki faaliyetlerini yakından takip eden Mazhar Bey, Addis Ababa'daki Alman Sefareti ile yakın bir iş birliği tesis etmiştir. Buna göre İngilizlerin Yemen, Aden ve Hadramut; Fransızların Cibuti; İtalyanların ise Eritre'deki siyasi ve askerî faaliyetlerini sıkı bir takip altına alan Mazhar Bey, giriştiği Pan-İslamist propaganda doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin etki ve nüfuzunu Afrika Boynuzu'nda genişletmeye

---

1 Musa Kılıç, "Osmanlı Devleti'nde Şehbenderlik Kurumu", *Osmanlı Diplomasi Tarihi*, (ed. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya-Uğur Kurtaran), Grafiker Yayınları, Ankara, 2018, s. 105, 110.

2 Orhonlu, *age.*, s. 166-174; Artuç, *İttihatçı-Senûsî İlişkileri*, s. 135; Orakçı, *age.*, s. 107-108.

çalışmaktadır. Bu çerçevede Habeş ve Somali Müslümanlarının, Osmanlı Devleti'ne karşı büyük bir sevgi ve bağlılık duyduklarını ifade eden Mazhar Bey, bölgedeki Müslümanların hak ve menfaatlerini gözeterek hareket etmektedir. Savaş sırasında Osmanlı Devleti ile iş birliğine giden Müslüman grupları adeta himaye altına alan Mazhar Bey, Habeşistan ve Somali'de kurduğu dostluklar ve ilişkiler sayesinde son derece önemli görevleri yerine getirmeyi başarır.[3]



**Fotoğraf-42:** Habeşistan'daki Osmanlı Başşehbenderi Mazhar Bey, Alman İmparatoru Kayzer II. Wilhelm'in doğum günü münasebetiyle Addis Ababa'daki Alman Sefaretinde düzenlenen resepsiyonda: Mazhar Bey'in arkasında II. Wilhelm'in portresi ve Türk bayrağı hemen solunda ise Alman Doğu Afrika'sına mensup askerler ve Alman bayrağı görülmekte.
**Kaynak:** Detlev Finke, "Ahmed Mazhar", Encyclopaedia Aethiopica, C. 3, (ed. Siegbert Uhlig), Harrassowitz, Wiesbaden, 2007, s. 895.

## BAŞŞEHBENDER MAZHAR BEY'İN HABEŞİSTAN'A YÖNELİK FAALİYETLERİ

Birinci Dünya Savaşı başlamıştı. Fakat Osmanlı Devleti henüz savaşa katılmamıştı. Habeşistan ve Somali'deki genel durumu yakından takip eden Mazhar Bey, 3 Ekim 1914'te Hariciye Nezaretine bir telgraf gönderdi. Buna göre İngiliz, Fransız ve İtalyanlar ülke üzerindeki etki ve nüfuzları doğrultusunda bir tahakküm kurmuşlardı. Addis Ababa'daki İtalyan Sefiri Kont Colli'nin yanı sıra İngiliz ve İtalyan sefirleri de Habeşistan'ın Hariciye Nazırı Beyene Yemer

[3] Orhonlu, *age.*, s. 166-174; Adem Kara, "Osmanlı-Habeşistan İlişkileri ve Mazhar Efendi'nin Habeşistan Baş Şehbenderliği", *Prof. Dr. Yavuz Ercan'a Armağan*, (ed. Seyit Sertçelik-Haldun Eroğlu-Melek Sarı Güven), Turhan Kitabevi, Ankara, 2008, s. 571-584.

ile görüşmeler yapıyorlardı. Ayrıca ülkedeki bazı gruplar İtilâf Devletleri ile hareket etmeye meyillilerdi. Hiç şüphesiz bunların başında Habeş Kilisesi ve Hristiyanlar vardı.[4]

Hariciye Nezaretine gönderdiği raporda Habeş ordusuyla da ilgili önemli bilgilere yer veren Mazhar Bey, bu kuvvetlerin yaklaşık 300.000 kişiden oluştuğunu ifade etmişti. Söz konusu askerlerin 25.000'i Müslümanların merkezi olan Harar'da bulunuyordu. Konuyla ilgili değerlendirmeler şu şekildeydi:

> Asakir-i mezkûrenin terbiye-i askeriyesi pek gevşek olmak münasebetiyle her sene emniyet ve serbesti-i hareketten mahrumdur. Sokaklar sarhoş ve mütecaviz askerlerle doludur. Bunlar rast geldiklerine tarassut ve kapabildikleri eşyayı nehb ve gasp ediyorlar. Mütecavizin içinde idama mahkûm katiller dahi vardır. Bu eşkıya zaman zaman bir yolu tutarak ve silah asarak sokaklardaki harekâtı durdurmakta hatta memurin-i inzibatiyeye ateş etmekten çekinmemektedir. Hükümet âciz bir seyirci vaziyetindedir. Mülhakatta dahi emniyet mefkuddur. Payitahtın bu noktadan ne hâlde olduğuna dair henüz malumat-ı saire alamadım. Yalnız Adisababa ricali arasında öteden beri mevcut ihtilaf-ı efkârın bu günlerde şiddet peyda ettiği ve bu ihtilafın muamelat-ı umumiyeye tesir etmemesini temin edebilecek ortada hiçbir hâkim-i nüfuz olmadığı aldığım hususi haberlerden müsteban oluyor. Memleketin hâl-i umumi-i hâzırını bir mukaddem-i fetret olarak icmal edebilirim. Tedabir-i hâzıra-ı askeriyeden maksat ihtimal ki bu fetrete nihayet vermektir.[5]

Mazhar Bey'in özellikle ülkedeki askerî kuvvetlerle ilgili tuttuğu raporlar İstanbul'a ulaştırılmaktaydı. Fakat Habeşistan'ın coğrafi anlamda uzaklığı sebebiyle Yemen üzerinden iletişim sağlamaya mecburdu. Nitekim Osmanlı Devleti'nin savaş sırasında Habeşistan'daki gelişmeleri takip ettiği bölgelerden bir tanesi de Yemen'di. Mazhar Bey'in yanı sıra Yemen Valisi Mahmud Nedim [Akdilek] Bey de Afrika Boynuzu'ndaki gelişmeleri sürekli takip ederek İstanbul'a rapor ediyordu. Fransızların Cibuti'deki etki alanlarını günden güne artırmaları Osmanlı Devleti'nin Habeşistan İmparatorluğu'nu uyarmasına sebebiyet vermişti. Zira Fransızlar Habeş ordusunun Cibuti'ye saldıracağını düşündükleri için Kızıldeniz sahillerinde kontrollerine devam etmek üzere İngilizlerle ittifak tesis etmişlerdi.[6] Bölgedeki sıcak gelişmelerle ilgili önemli değerlendirmelerde bulunan Mahmud Nedim [Akdilek] Bey, 6 Ekim 1914'te Dâhiliye Nezaretine gönderdiği yazıda şu bilgilere yer vermişti:

---

4 BOA., DH.EUM.5.Şb., nr. 4/10 (Tarih: H.02.01.1333).

5 Aynı belge.

6 Durmuş Akalın, "Kızıldeniz'de Cibuti Üzerinden Yapılan Silah Kaçakçılığının Yemen'e Etkileri ve Osmanlı Devleti (1898-1914)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 34, S. 58, 2015, s. 677-678.

“

# SONUÇ

”

XIX. yüzyılda Batılı devletlerin sömürge politikaları Afrika Kıtası'nın ele geçirilmesi üzerine kurgulanmıştı. Avrupalı devletler için ham madde ve pazar ihtiyacını karşılayacak olan Kıta'daki ülkeler; coğrafi açıdan jeopolitik önemi haiz oldukları için sırayla işgale maruz kaldılar. Nitekim Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce bağımsızlığını devam ettiren tek ülke Habeşistan'dı. Ayrıca Kıta'nın belirli bölgelerinde sömürgeciliğe karşı direniş hareketleri meydana geldi. Bunların en önemlileri Sudan ve Somali'deydi.

Birinci Dünya Savaşı'na mevcut sınırlarını muhafaza etmenin yanı sıra Trablusgarp ve Balkan Savaşları sırasında yaşanan toprak kayıplarını da telafi edebilmek için İttifak Devletlerinin yanında girmek durumunda kalan Osmanlı Devleti'nin ilan ettiği Cihad-ı Ekber, Devlet'in varlığını koruma kaygısıyla doğrudan ilişkilendirilebilir. Ancak bu noktada özellikle Almanlar, Pan-İslamist politikaları kendi yayılmacı amaçları doğrultusunda kullanmayı hedeflemişlerdi. Bu anlamda İtilâf Devletleri, Türk-Alman İttifakı tarafından ortaya konan İslam birliği politikasının tedirgin edici bir silah olarak kullanılacağının farkındaydılar.

Teşkilât-ı Mahsûsanın Sudan, Habeşistan ve Somali merkezli olmak üzere Doğu Afrika'da yürüttüğü cephe gerisindeki örtülü faaliyetler, Osmanlı Devleti'nin Mısır'a yönelik gerçekleştirdiği Kanal Harekâtı ile doğrudan ilgiliydi. Süveyş Kanalı'nı merkeze alan bu girişimler özellikle İngilizleri yıpratma amacı taşımakla birlikte Fransız ve İtalyanların da Kızıldeniz üzerindeki etkinliğine son vermeyi hedefliyordu. Eğer Mısır zapt edilebilirse Kanal ele geçirilecekti. Böylece Doğu Afrika'daki siyasi ve askerî faaliyetler doğrultusunda da Aden Körfezi üzerinden Babü'l Mendeb Boğazı'nda bir hâkimiyet alanı tesis edilecekti. Hiç şüphesiz bu durum İngilizlerin en önemli sömürge bölgeleri olan Mısır ve Hindistan'dan arasındaki ticaret yolundan mahrum kalmaları anlamına geliyordu. Dolayısıyla Teşkilât-ı Mahsûsanın faaliyetleri sayesinde İngilizlere büyük bir darbe vurulması amaçlanmıştı. Aynı zamanda İtilâf Devletlerinin cephe gerisinde isyanlarla oyalanmaları da Avrupa'ya kuvvet kaydırmalarına engel olacaktı.

Doğu Afrika, savaşın doğrudan bir cephesini teşkil etmemesine rağmen ciddi bir güç mücadelesine sahne olmuştu. Her ne kadar yapılan çalışmalarda Osmanlı Devleti'nin bölgedeki etkinlikleri göz ardı edilse de bölgedeki

# HARİTALAR



**Harita-1:** Ceziretü'l- Arab ve Hıtta-yı Mısriyye: Umum Arabistan, Suriye, Mısır, Habeşistan, Sudan, İran, Afganistan vesaire.

**Kaynak:** İBB Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e- Kaynaklar, Harita Koleksiyonu, Demirbaş nr. HRT.001206.

“

# DİZİN

”

**A**


Ababda kabilesi 256
Abba Jifar 69
Abbas Ow Musa 411
Abdullah Ali Sadık Paşa 203, 341, 388-391, 393, 395, 396, 403
Abdullah el-Sehenî 183
Abdurrahman Azzam 224
Abdurrahman Muhammed 273
Abdurrahman Mursaal 110
Abdusselam Farghal 128
Abdülkadir el-Makawi 400
Abdülkerim Paşa 272, 273, 275, 276, 345
Abdülkerim Paşa Heyeti 272
Abdül Mükerrem 308
Abiad 306, 309, 311, 312, 313, 315, 316
Abshir Derey 411
Abu Semina 237
Addis Ababa 42, 58, 59, 60, 65, 67, 70, 74, 76, 77, 78, 84, 85, 86, 89, 108, 152, 153, 159-162, 167, 169, 172, 201, 202, 205, 245-247, 263, 272, 333, 334, 340, 342-346, 348-352, 354, 356, 359-377, 379, 381, 382, 385, 386, 389, 393, 395, 400, 401, 403, 413, 460, 462, 464, 466, 469, 471, 472, 474, 484-486, 491
Aden 37, 57, 75, 81, 82, 84, 87-89, 91, 92, 95, 97, 99, 100, 103, 104, 109, 110, 152, 153, 164, 167, 170, 173, 202, 208, 209, 214, 246, 247, 301, 333, 336, 351, 357, 384, 385, 387, 388, 397, 400, 401, 404, 410, 411, 414, 419, 449, 469
Aden Körfezi 37, 57, 75, 81, 82, 89, 91, 92, 97, 99, 104, 109, 152, 170, 357, 419
Adova Savaşı 56, 60, 374
Afarlar 57, 84, 215
Afrika 13, 15-34, 37-41, 47, 50, 52-59, 64-67, 69, 70, 75-86, 90, 92, 93, 100, 103, 105, 107, 108, 118, 120-124, 126, 129-134, 136, 147-156, 158, 160, 161, 163, 168, 170-174, 177, 178, 180-183, 189-191, 202, 204-206, 210, 215, 218-224, 226-230, 234, 238, 240, 241-245, 247-252, 255-258, 260, 263, 264, 271-274, 276, 280, 281, 284-286, 289-300, 302-304, 307, 312, 313, 316, 317, 320, 322, 323, 325, 326, 330, 333-335, 338, 340, 348, 349, 351, 352, 355, 365, 368-370, 372, 379, 380, 382, 383, 387, 389-391, 393, 394, 395, 396, 400-406, 409, 415, 416, 419, 420, 421, 429, 430, 434, 451-453, 455, 456-465, 468-479, 482, 483, 484, 486- 491, 493
Afrika Boynuzu 56-59, 66, 69, 70, 75, 79, 84, 90, 107, 108, 148, 149, 151-153, 156, 174, 204, 205, 215, 229, 245, 247, 271, 274, 333, 335, 340, 348, 365, 372, 387, 389, 390, 396, 400, 402, 403, 421, 486
Afrika Grupları Komutanlığı 22, 23, 25, 32, 33, 54, 147, 154, 155, 224, 255, 264, 284, 290, 291, 420
Ahmed Numan Efendi 167
Ahmed Ömer 183, 411
Ahmed Shirwa Jaama 403
Akdeniz 37, 38, 75, 79, 81, 82, 154, 235, 271, 289, 290, 382
Albay C. H. Little 304
Albay Clayton 300, 301
Albay Cubitt 107, 109
Albay Hawker 107, 388

Albay Herbert 270
Albay Hüseyin Ragıb Bey 152
Albay Jacop 107
Albay P. R. Phipps 270
Albay Rochus Schmidt 245
Alberto Martius 273
Aldalanaj 199
Ali Başhamba 121, 124, 125, 130, 131, 138, 155, 227, 325, 468, 469
Ali Muhammed Osman 86
Ali Said [Akbaytogan] Paşa 88, 208, 209, 353, 372, 386, 401, 403, 404
Alman Doğu Afrikası 20-22, 26, 29, 78, 108, 147, 148, 149, 151, 153, 154, 181, 229, 242, 243, 245, 249, 250, 252, 351, 358
Almanlar 18, 20-22, 26, 43, 56, 126, 152-154, 173, 177-179, 185, 219-230, 242- 247, 249, 250, 252, 270, 272, 274, 277, 281, 343, 345, 346, 359, 361, 363, 364, 407, 419
Alman Oteli 230
Alman Sefiri Friedrich Wilhelm von Syburg 343, 344, 346, 359-361, 375, 376, 385, 392, 393,
Almanya 21, 43, 45, 65, 103, 124, 125, 130, 139, 140, 141, 142, 159, 218-224, 226-229, 238, 239, 243, 245, 248, 252, 261, 274, 281, 336, 344, 350, 363, 364, 387, 395, 414, 447, 458, 476, 477
Alnimangh Sultanlığı 199
Arnold Holtz 246
Arthur Salisbury 340
Asmara 73, 82, 95, 96, 105, 274, 276, 349, 468, 471, 477
Assab 79, 80, 82, 92, 171, 349
Atina Sefiri Mehmed Ali Bey 359
Ato Joseph 371
Ato Marcha 366
Auliyahan kabilesi 110
Aussa 84, 88, 89, 349, 473
Avrupa 13, 17, 20, 25, 33, 39, 47, 48, 51, 52, 56, 67, 81, 85, 103, 106, 124, 138, 140, 149, 222, 223, 229, 230, 231, 249, 251, 252, 275, 279, 281, 290, 322, 344, 365, 385, 419, 451
Avrupalı 18, 19, 20, 25, 30-33, 51, 54, 56, 58, 62, 64, 66-68, 71, 77, 79, 81, 82, 84, 85, 90-94, 97, 101, 110, 117, 143, 156, 157, 162, 171, 174, 178, 180, 204, 206, 209, 214, 224, 241, 248, 257, 364, 365, 368, 385, 405, 406, 409, 419, 420, 486
Avusturya-Macaristan 45, 65, 154, 159, 226, 235, 238, 240, 241, 243, 349, 350, 463
Aw Yusuf Abdullah 98
Ayl 409
Azamiye tarikatı 184
Azize Katerina Manastırı 236
Aziz Samih 200, 201

**B**

Bab-ı Alî Tercüme Odası 156
Babü'l Mendeb Boğazı 81, 82, 84, 88, 89, 92, 104, 152, 154, 171, 357, 364, 402, 419
Badwayn muharebeleri 408
Bagheri 111, 412
Bah Geri kabilesi 216
Bahrü'l Gazal 40, 183
Balcha Safo 370
Baqor Osman 408
Baron Bentheim 239
Baron Otto Von Gumpenberg 179, 238
Başkumandanlık Vekâleti 305, 355, 356
Başşehbender Yusuf Bey 354
Batye 373
Begamender 403
Bekkâre 50
Beldevin 97, 100, 105
Belhâr 92, 95, 170, 392
Benadir 91
Beni Amer 215
Berbera 87, 91-93, 95, 99, 100, 103, 104, 105, 109-111, 171, 246, 384, 385, 392, 397, 400, 411, 449, 467
Beringa Muharebesi 318
Berlin 21, 23, 29, 78, 124, 125, 126, 139, 140, 141, 151, 156, 220, 222, 224, 225, 226, 228, 229, 230, 233, 244, 245, 261, 271, 272, 274, 275, 276, 277, 278,

345, 346, 360, 361, 452, 453, 460, 473, 477
Berlin Sefareti 346
Bern Sefiri Fuad Selim Bey 271
Berva 408
Beyene Yemer 74, 334, 344, 386
Binbaşı Aro 295, 313
Binbaşı Cafer el-Askerî 126, 264, 279, 280, 284
Binbaşı Dr. Mozatteti 384
Binbaşı Hasan Kandil 191
Binbaşı Hungar 237
Binbaşı Kemal 237
Binbaşı Raşit Bey 273
Binbaşı Velsch 237
Binga kabilesi 308
Bingazi 18, 19, 22, 23, 27, 79, 80, 108, 109, 118, 121, 126, 133, 135, 148, 149, 150, 157, 163, 164, 173, 178, 179, 191, 200, 229, 260, 266-268, 285, 286, 288, 292-294, 296, 299, 347, 457
Birinci Dünya Savaşı 4, 5, 13, 17-30, 33, 39- 48, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 65, 67, 71, 73, 74, 77, 79, 80, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 92, 93, 95-97, 99, 100-104, 106-109, 112, 113, 118-130, 132, 133, 134, 135, 136, 138, 139, 141-148, 150, 154, 155, 160, 165-167, 169, 173, 177, 180-182, 185, 188, 191, 199, 200, 202, 203, 207, 208, 213, 215-220, 222-226, 228, 229, 235-239, 241, 242, 248-250, 255, 257-260, 266, 267, 275-277, 279, 280, 282, 284, 285, 291-294, 296, 297, 300, 305-307, 318, 323, 326, 327, 333, 334, 338, 340, 347, 352, 360, 362, 379, 381, 384, 385, 395, 403, 408, 409, 414, 415, 419-421, 438, 451, 455, 456, 458, 461, 462, 464-469, 471-476, 478, 479, 481-485, 487, 489-491
Bixin 414
Bonham Carter 40
Boran 412
Bristol Oteli 240
Broos Sadded 128
Burao 98, 105, 408
Burqoble Lasanud 410

**C**

Cebel 83, 126, 132, 183, 292, 299, 306, 319, 326, 330
Cebel-i Kadir 183
Cebel-i Mağdap 183, 299
Cebel-i Marra 326
Cebel'l-Hille 306
Ceeldheerow 411
Cemaleddin Hicrî 127
Cemal Paşa 25, 127, 128, 144, 182, 229, 235, 236, 272, 277, 300, 363, 369, 452-454, 483
Cemil Bey 300
Cemsa 237
Cenevre Başşehbenderi Ziya Bey 170
Cenevre Başşehbenderliği 336, 345, 346, 354, 391
Cezayir 22, 23, 28, 101, 121-124, 126, 130, 177, 189, 221, 226, 275, 415, 450, 474
Charles Brice 340, 343, 368
Cibuti 22, 31, 57-59, 69, 70, 79, 81-90, 93, 100, 104-108, 112, 113, 152, 154, 158, 159, 161, 165, 167, 171, 203, 215, 216, 233, 234, 240, 245, 247, 263, 333, 335, 336, 341, 343, 344, 353, 356, 357, 360-362, 366, 371, 373, 375, 377, 379, 383-385, 389, 391, 392, 394, 400, 401, 410, 421, 459, 467, 471, 482, 484, 492
Cidâbiye 290, 322
Cidde 81, 168, 267-269, 271, 305, 342, 382, 451
Cihad-ı Ekber 13, 25, 33, 43, 46, 68, 86, 87, 105, 106, 119, 124, 134, 143, 145, 149, 150, 152, 156, 168, 169, 172, 177, 179, 180, 186, 187, 192, 208, 210, 213, 215, 219, 220, 222, 226, 228, 243, 244, 247, 250, 255, 259, 261-263, 271, 277, 280-282, 286, 293, 297, 333, 337, 348, 387, 396, 402, 419-421, 462, 484, 489
Claira Muharebesi 199